

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

Suv huquqi: universal inson huquqi sifatida falsafiy-ma'naviy talqin

Baxriddinov B.A.

Qo'qon davlat universiteti o'qituvchi

Xayrullayeva V.X.

Ablayxon nomidagi Qozoq xalqaro aloqalar va jahon tillari universiteti
dotsenti, f.f.n.

Annotatsiya: Mazkur maqolada suvga bo'lgan huquqning zamonaviy inson huquqlari tizimidagi o'rni hamda uning falsafiy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida G'arb siyosiy-falsafiy tafakkuri vakillari Jon Rols va Amartya Sen qarashlari Sharq mutafakkirlari Ibn Sino hamda Ahmad al-Farg'oniy ilmiy merosi bilan qiyosiy tarzda o'rganildi. Shuningdek, suv resurslarini adolatli taqsimlash, ekologik xavfsizlik va transchegaraviy hamkorlik masalalari Markaziy Osiyo kontekstida baholandi. Muallif tomonidan "suv adolati" va "ma'naviy suv diplomatiyasi" konsepsiyalarining nazariy asoslari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: suv huquqi, inson huquqlari, ekologik adolat, transchegaraviy suvlar, suv diplomatiyasi, Markaziy Osiyo.

Аннотация: В статье анализируются философско-правовые основы права на воду как одного из универсальных прав человека. В ходе исследования сравнительно изучены взгляды западных философов Джона Ролза и Амартии Сена, а также научное наследие восточных мыслителей Ибн Сины и Ахмада аль-Фергани. Особое внимание уделено вопросам справедливого распределения водных ресурсов, экологической безопасности и трансграничного сотрудничества в условиях Центральной Азии. Автором предложены теоретические основы концепций «водной справедливости» и «духовной водной дипломатии».

Ключевые слова: право на воду, права человека, экологическая справедливость, трансграничные воды, водная дипломатия, Центральная Азия.

Abstract: This article examines the philosophical and legal foundations of the right to water as a universal human right. The study comparatively analyzes the ideas of Western philosophers John Rawls and Amartya Sen together with the intellectual heritage of Eastern scholars Ibn Sina and Ahmad al-Farghani. Particular attention is paid to the issues of equitable distribution of water resources, environmental security, and transboundary cooperation in the context of Central Asia. The author also develops the theoretical foundations of the concepts of "water justice" and "spiritual water diplomacy."

Key words: right to water, human rights, ecological justice, transboundary waters, water diplomacy, Central Asia.

Kirish. Suv insoniyat sivilizatsiyasining shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biri sifatida tarix davomida alohida ahamiyat kasb etib kelgan.

Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarining Nil, Dajla va Frot, Amudaryo hamda Sirdaryo havzalarida shakllanganligi suvning nafaqat tabiiy resurs, balki jamiyat taraqqiyotining fundamental omili ekanini ko'rsatadi. Biroq XXI asrga kelib suvga nisbatan yondashuv tubdan o'zgarib bormoqda. Endilikda suv oddiy iqtisodiy resurs emas, balki insonning yashash huquqi, sog'lig'i va ijtimoiy barqarorligi bilan uzviy bog'liq universal qadriyat sifatida talqin qilinmoqda.

Global ekologik inqiroz, iqlim o'zgarishi, urbanizatsiya va aholi sonining ortishi natijasida suv tanqisligi dunyoning ko'plab hududlarida keskin muammoga aylangan. Ayrim xalqaro tahlillarda XXI asr geosiyosiy ziddiyatlarining muhim qismi aynan suv resurslari bilan bog'liq bo'lishi ehtimoli qayd etiladi. Ayniqsa, transchegaraviy daryolarga bog'liq davlatlarda suv masalasi iqtisodiy xavfsizlik, oziq-ovqat ta'minoti hamda siyosiy barqarorlik bilan chambarchas bog'lanib ketmoqda.

Markaziy Osiyo hududida mazkur masalaning dolzarbligi yanada yuqori. Mintaqa davlatlari o'rtasidagi suv resurslari notekis taqsimlangani sababli suvdan foydalanish ko'pincha siyosiy va iqtisodiy manfaatlar bilan kesishadi. Shu bois suv muammosini faqat texnik yoki iqtisodiy vositalar orqali hal qilish yetarli emasligi ko'rinmoqda. Ehtimol, ushbu masalaga umumiy axloqiy-huquqiy yondashuvni shakllantirish zarurati mavjud.

Maqsad. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi suvga bo'lgan huquqni universal inson huquqi sifatida G'arb va Sharq falsafiy an'analari asosida nazariy jihatdan asoslashdan iboratdir. Shu bilan birga, Markaziy Osiyoda suv tengsizligi muammosining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ochib berish hamda "suv adolati" konsepsiyasining amaliy modelini ishlab chiqish ko'zda tutildi.

Tadqiqot uch asosiy yo'nalishda olib borildi. Birinchidan, G'arb va Sharq tafakkurining qiyosiy tahlili orqali suv huquqining axloqiy va normativ asoslari aniqlashtirildi. Ikkinchidan, xalqaro va milliy qonunchilik tizimlari ijtimoiy adolat tamoyillari asosida baholandi. Uchinchidan esa mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi "Ma'naviy suv diplomatiyasi" modeli nazariy jihatdan ishlab chiqildi.

Materiallar va usullar. Tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuv asosida shakllantirildi. Ish davomida qiyosiy-falsafiy tahlil, normativ-huquqiy tahlil, aksiologik yondashuv hamda statistik ma'lumotlarni interpretatsiya qilish usullaridan foydalanildi. Qiyosiy tahlil orqali G'arb siyosiy-falsafiy qarashlari Sharq ma'naviy tafakkuri bilan solishtirildi. Normativ-huquqiy tahlil yordamida esa xalqaro hujjatlar va milliy qonunchilikdagi suvga oid normalarning mazmuni o'rganildi.

Tadqiqotning manba bazasini Jon Rolsning "Adolat nazariyasi", Amartya Senning "Erkinlik sifatida rivojlanish" asarlari, Ibn Sino va Ahmad al-Farg'oniy merosi, BMT rezolyutsiyalari, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda WHO, UNDP, FAO va World Bank kabi xalqaro institutlarning statistik ma'lumotlari tashkil etdi.

Natijalar. Tadqiqot davomida suvga bo'lgan huquqning zamonaviy xalqaro huquq tizimida tobora mustaqil va universal inson huquqi sifatida shakllanib borayotgani aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, suv masalasi endilikda faqat tabiiy resurslardan foydalanish yoki ekologik xavfsizlik muammosi sifatida emas, balki inson qadr-qimmati, sog'liqni saqlash va ijtimoiy tenglik bilan chambarchas bog'liq kompleks hodisa sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa, suv tanqisligi mavjud hududlarda

kambag'allik, migratsiya va sanitariya bilan bog'liq muammolar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik yaqqol namoyon bo'lmoqda.

G'arb siyosiy-falsafiy tafakkuri vakillari tomonidan ilgari surilgan nazariyalar suv huquqining normativ asoslarini chuqurroq anglash imkonini berdi. Xususan, Jon Rolsning adolat nazariyasida ilgari surilgan tenglik tamoyillari suv resurslarini taqsimlash masalasiga ham tatbiq etilishi mumkinligi aniqlandi. Rolsning fikricha, jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy tengsizliklar faqat eng zaif qatlam manfaatlariga xizmat qilgan taqdirdagina oqlanishi mumkin. Ushbu yondashuv suv masalasida qo'llanilganda, suvdan foydalanish imkoniyati iqtisodiy ustunlik yoki geografik qulaylikka emas, avvalo insonning hayotiy ehtiyojlariga asoslanishi kerakligi ayon bo'ladi. Ayniqsa, qishloq hududlarida yashovchi aholi hamda ekologik jihatdan xavfli hududlarda istiqomat qiluvchi fuqarolar uchun suvga teng kirish imkoniyati ijtimoiy adolat mezonlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Amartya Senning "imkoniyatlar yondashuvi" esa suvni inson taraqqiyotining zarur sharti sifatida talqin qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, toza ichimlik suvidan foydalanish imkoniyatining cheklanishi nafaqat sog'liq muammolariga, balki ta'lim olish, mehnat qilish va ijtimoiy faollik darajasining pasayishiga ham sabab bo'ladi. Shu bois suv tanqisligi ko'pincha kambag'allik va ijtimoiy beqarorlik bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni anglatadiki, suv bilan bog'liq tengsizlik jamiyatdagi boshqa ijtimoiy nomutanosibliklarni ham chuqurlashtiruvchi omilga aylanishi mumkin.

Sharq falsafiy tafakkurida suv masalasining ma'naviy va axloqiy mohiyati alohida o'rin tutishi aniqlandi. Ibn Sino qarashlarida suv inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikning tarkibiy unsurlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Uning asarlarida ekologik muhit va inson salomatligi o'zaro bog'liq hodisalar sifatida izohlanadi. Ahmad al-Farg'oniyning ilmiy merosida esa suvni ilmiy asosda boshqarish zarurligi haqidagi g'oyalar mavjudligi kuzatildi. Bu holat Sharq ilm-fanida ekologik tafakkur elementlari tarixan shakllanganini ko'rsatadi.

Xalqaro huquqiy hujjatlar tahlili suvga bo'lgan huquqning global miqyosda tobora mustahkamlanib borayotganini ko'rsatdi. Ayniqsa, BMT tomonidan suv va sanitariya masalalariga oid qabul qilingan rezolyutsiyalar ushbu huquqning xalqaro normativ tizimdagi ahamiyatini sezilarli darajada oshirdi. Shunga qaramay, ayrim rivojlanayotgan hududlarda, jumladan Markaziy Osiyoda, suv resurslarining notekis taqsimlanishi va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq xavflar saqlanib qolmoqda. Muzliklarning qisqarishi hamda suv iste'molining ortishi kelajakda mintaqadagi ekologik va iqtisodiy xavflarni kuchaytirishi ehtimoldan xoli emas.

Markaziy Osiyo kontekstida suv masalasi mintaqaviy xavfsizlik va davlatlararo munosabatlar bilan chambarchas bog'liq ekanligi aniqlandi. Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi transchegaraviy munosabatlar ayrim hollarda siyosiy manfaatlar bilan kesishib, mintaqaviy ishonchsizlik omiliga aylanishi mumkin. Shu sababli suv diplomatiyasini faqat texnik yoki iqtisodiy muzokaralar bilan cheklash yetarli emasligi ko'rinmoqda. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan "Ma'naviy suv diplomatiyasi" modeli davlatlararo hamkorlikni umumiy ekologik mas'uliyat, tarixiy yaqinlik va axloqiy qadriyatlar asosida rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Shuningdek, tadqiqotda "suv adolati" konsepsiyasining amaliy ahamiyati ham asoslab berildi. Ushbu konsepsiya suv resurslarini taqsimlashda iqtisodiy

manfaatlardan ko'ra inson ehtiyojlari va ekologik barqarorlik ustuvor bo'lishi kerakligini anglatadi. Mazkur yondashuv, ayniqsa, suv tanqisligi kuchayib borayotgan sharoitda ijtimoiy barqarorlikni saqlashning muhim nazariy asoslaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xulosa. Tadqiqot natijalari suvga bo'lgan huquqning zamonaviy inson huquqlari tizimida tobora mustaqil va universal huquq sifatida shakllanayotganini ko'rsatdi. Suv masalasi bugungi sharoitda faqat ekologik yoki iqtisodiy muammo emas, balki inson qadr-qimmati, ijtimoiy tenglik va barqaror taraqqiyot bilan uzviy bog'liq murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda.

G'arb siyosiy-falsafiy tafakkuri va Sharq ma'naviy merosining qiyosiy tahlili suv resurslarini boshqarishda umumiy axloqiy mezonlarni shakllantirish imkoniyati mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, Jon Rolsning adolat tamoyillari hamda Sharq tafakkuridagi umumiy ne'matdan oqilona foydalanish g'oyalari o'rtasida ma'lum konseptual yaqinlik mavjudligi aniqlandi. Bu esa suv huquqining nafaqat normativ-huquqiy, balki ma'naviy-falsafiy asoslarini ham kuchaytiradi.

Tahlillar shuni anglatadiki, Markaziy Osiyo sharoitida suv masalasi mintaqaviy xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik va ekologik muvozanat bilan chambarchas bog'liqdir. Iqlim o'zgarishi, muzliklarning qisqarishi hamda transchegaraviy suv resurslariga bo'lgan ehtiyojning ortishi kelajakda suv diplomatiyasining ahamiyatini yanada oshirishi mumkin. Shu sababli suv resurslarini boshqarishda faqat texnik yoki siyosiy yondashuv yetarli bo'lmasligi ehtimoli yuqori.

Mazkur tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan "Ma'naviy suv diplomatiyasi" modeli davlatlararo munosabatlarni umumiy ekologik mas'uliyat, tarixiy yaqinlik va axloqiy qadriyatlar asosida rivojlantirish zarurligini asoslaydi. Ushbu yondashuv mintaqadagi suv bilan bog'liq ehtimoliy ziddiyatlarni yumshatish hamda uzoq muddatli hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Umuman olganda, suvga bo'lgan huquqni universal insoniy qadriyat sifatida mustahkamlash nafaqat bugungi avlod, balki kelajak avlodlar manfaatlarini himoya qilishning ham muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrir). — T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2023.
- 2.O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. — T., 2009.
- 3.Rawls J. A Theory of Justice. — Cambridge: Harvard University Press, 1971.
- 4.Sen A. Development as Freedom. — Oxford: Oxford University Press, 1999.
- 5.Ibn Sino. Kitob ash-Shifo. — Qohira, 1952.
- 6.Al-Farg'oniy A. Kitob fil-Harakat as-Samoviyya. — London: Luzac, 1934.
- 7.United Nations General Assembly. Resolution 64/292: The Human Right to Water and Sanitation. — New York, 2010.
- 8.United Nations. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. — New York, 2015.
- 9.WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme. Progress on Drinking Water and Sanitation. — Geneva, 2023.
- 10.World Bank. Central Asia Water Scarcity: Economic Costs and Policy Responses. — Washington, 2022.